

1. Omul și opera

Pentru o mult mai bună înțelegere a temei ce urmează a fi dezbătută, cred că se impun anumite precizări în legătură cu două chestiuni:

A) Raporturile dintre filosofie și științele pozitive, ceea ce în chip logic va duce la evidențierea celor două funcții de bază ale filosofiei;

B) Mișcarea de idei din vremea lui Hume și modul cum se reflectă ea în opera gânditorului scoțian.

A) Știm cu toții că filosofia și-a asumat de la bun început misiunea de-a se constitui într-un prețios instrument de lucru aflat la îndemâna înțelepților și, cu contribuția acestora, de-a oferi o concepție generală despre lume și viață tuturor celor interesați. Cu toate că filosofia are o vârstă venerabilă, căci omul a început să cugete de îndată ce s-a văzut stăpân pe primii muguri ai rațiunii, totuși, până și în zilele noastre există între filosofi mari deosebiri de păreri în legătură nu doar cu principiile acestei discipline, ci mai ales în ceea ce privește obiectul și metodele ei. După unii, filosofia ar fi știința lucrurilor inteligibile, știința lucrurilor în sine, știința entităților raționale, precum cele din categoria cauzelor prime și a scopurilor ultime ale Universului, respectiv cele care vizează natura internă a obiectelor și fenomenelor. De aici, opinează cu justețe P.P.Negulescu în *Problema ontologică*, "numele de metafizică, ce s-a dat atât de des în trecut și se mai dă încă și azi, uneori, filosofiei. Căci *metafizică*

tocmai asta înseamnă: știința a ceea ce este dincolo de lumea fizică, de lumea ce se poate observa și experimenta, într-un cuvânt dincolo de lumea ce se poate percepe cu simțurile.

Dar dacă admitem că filosofia, înțeleasă ca metafizică, este știință și că acesta-i obiectul ei, trebuie de îndată să identificăm și metodele ei specifice, întrucât se știe că orice știință se autorizează prin obiectul său de activitate și prin metodele sale de căutare și aflare a adevărului.

Iată, însă, că filosofii nu mai sunt de acord asupra căilor prin care filosofia urmează a se realiza ca metafizică, cu toate că în prealabil își dăduseră acordul asupra obiectului ei. Unii dintre ei sunt de părere că *deducția* este metoda metafizicii, în timp ce – dimpotrivă – alții susțin că este *inducția*

; părerea unora dintre cugetători este că metoda predilectă a metafizicii se cheamă *experiența internă*

, care s-ar manifesta prin intuiții, inclusiv prin intuiția mistică a lui Dumnezeu, în timp ce alții cred că mintea omenească nu poate trece peste limitele experienței sensibile, prin urmare filosofia, asemenea științelor propriu-zise, trebuie să se mărginească la studiul fenomenelor.

Dar iarăși începe dezbinarea între cugetători atunci când se pune întrebarea: Care din acest studiu ar trebui să-i revină filosofiei, pentru ca ea să nu se confunde cu științele particulare? După unii, întregul studiu al fenomenelor ar cădea în sarcina științelor propriu-zise, iar filosofiei – în cadrul așa numitei teorii a cunoașterii – i-ar reveni sarcina să dovedească incapacitatea minții omenești de a depăși limitele experienței. Privită cu acest înțeles, filosofia se transformă într-un fel de *psihologie superioară* sau *speculativă*, sintagmă pe care o vom mai întâlni pe parcursul acestei dezbateri.

După alții, scopul filosofiei ar fi să studieze legăturile dintre științele pozitive și să contribuie la întrunirea lor într-un sistem unitar. Într-o asemenea accepțiune, filosofia ar deveni un fel de *logică superioară* sau, cu alte cuvinte, o *metodologie generală a științelor*.

Iată de ce, ne încredințează P.P.Negulescu, comparativ cu științele pozitive, “filosofia n-are încă un obiect bine determinat, n-are încă o metodă bine definită, n-are încă principii bine stabilite, și de aceea toate, dar absolut toate rezultatele ei sunt încă în discuție”. Ba mai mult, opinează în continuare gânditorul român: “Nu putem zice astăzi că avem o filosofie, cum putem zice că avem o matematică sau o astronomie, o fizică sau o chimie, ci trebuie să ne mulțumim să constatăm că avem atâtea filosofii diferite câți cugetători s-au îndeletnicit, după vremuri, cu problemele generale ale naturii și ale vieții, dezlegându-le fiecare, firește, în felul său”.

Faptul că filosofia nu are un corp unitar de principii admise de toată lumea, duce cu necesitate la studiul fiecărui filosof în parte. De unde importanța ce-i revine istoriei filosofiei și tot de aici, după cum ne asigură P.P.Negulescu, diferența categorică de studiu a științelor pozitive și a filosofiei: Dacă științele pot fi studiate în *mod dogmatic*, filosofia nu poate fi studiată cu adevărat decât numai în *mod istoric!*

Asta nu înseamnă nicidecum că filosofia este cu desăvârșire exclusă de către științele particulare. Dimpotrivă, nevoia concepțiilor și a explicațiilor cu caracter filosofic este tot mai presantă, pe măsură ce cercetările avansează și se pătrunde mai adânc în tainele materiei vii și ale celei moarte, în spațiile nesfârșite ale macrocosmosului ori în derutantele profunzimi ale microcosmosului.

Nu acesta este cazul fizicii, biologiei ori al chimiei? Căci, se știe, științele – pe de o parte – operează în domeniul percepției sensibile, iar pe de altă parte, ele se întemeiază pe *principiul cauzalității* prin legile descoperite și judicios formulate, care legi ale fenomenelor nu sunt altceva decât raporturi de cauzalitate.

Să luăm, bunăoară, cazul fizicii. În momentul constituirii ca știință, ea a luat materia ca atare, fără ca fizicienii să-și mai pună întrebarea ce este materia, respectiv care-i natura ei intimă. Asta pentru că la vremea respectivă, conceptul de materie satisfăcea în totalitate nevoile de interpretare a fenomenelor fizice descoperite, ba chiar și pe a celor intuite. Ulterior, adică atunci când s-a constatat că masa variază în raport cu viteza și că în conformitate cu celebra formulă einsteiniană: $E=mc^2$, masa și energia nu sunt decât forme deosebite ale aceluiași fenomen, în aceste condiții, deci, fizicienii au trebuit să renunțe la concepția clasică asupra materiei și să se întrebe tot mai des ce este ea în fond. Așa a apărut un gen de filosofie a fizicii, iar prin extensie filosofia științei.

Aici, prin urmare, are loc prima mare intervenție a filosofiei, care constă în analiza fundamentelor tuturor științelor. Și din această intervenție s-a ivit prima funcție a filosofiei: *funcția analitică sau critică*

!

Se subînțelege că dacă explicațiile s-ar opri la limita experienței sensibile, cunoștințele umane ar fi nedesăvârșite. Însă din nou intervine filosofia, care duce mai departe explicațiile și cunoștințele, prelungindu-le și completându-le cu ajutorul ipotezelor ce depășesc marginile

experienței. Desigur, aceste ipoteze sunt de natură filosofică. Și așa cum cu dreptate afirmă P.P.Negulescu, “aceste ipoteze parțiale ale filosofiei trebuie să tindă a se împreuna într-o ipoteză totală, într-o sinteză ultimă, ca să ne dea înțelegerea totală a lumii și să desăvârșească astfel edificiul neterminat al științei”... Evident, acest demers de anvergură se datorează *funcție i sintetice sau dogmatice a filosofiei*.

B) Doar câteva cuvinte despre mișcarea de idei și atmosfera religioasă din vremea lui David Hume. Filosofia era dominată cu autoritate de cele două curente ce au purces de la ideea reformării metodelor: *empirismul* inaugurat de Francis Bacon, bazat pe observare și experiență și care propovăduia metoda inductivă, respectiv *raționalismul*

lui René Descartes, filosoful ce-și întemeiază demersul cognitiv pe metoda deducției și vizează certitudinea cunoașterii pornind de la îndoiala metodologică:

Dubito, ergo cogito; cogito, ergo sum

(Mă îndoiesc, deci gândesc; gândesc, deci exist). De subliniat că popularitatea lui Bacon va cunoaște apogeul la un veac de la apariția în anul 1620 a operei sale principale, “Novum organum” (replica dată Organon-ului aristotelic), adică în tinerețea lui Hume.

Firește, la acest fapt a contribuit nu doar metoda sa, ori aforismele de genul: “Știința este putere”, “A cunoaște cu adevărat înseamnă a cunoaște prin cauze” etc., ci mai ales valoarea incontestabilă a filosofilor care i-au continuat opera: Th. Hobbes, cel ce a sistematizat sub o

formă mecanicistă materialismul baconian, și John Locke, întemeietorul gnoseologiei empiriste. Urmând exemplul lui Voltaire, cel care îl numea pe Bacon “părintele filosofiei experimentale”,

David Hume la rândul lui îl menționează pe lord în introducerea *Tratatului asupra naturii omenești*, drept omul care a aplicat pentru prima dată “filosofia experimentală la subiecte naturale”.

Știința vremii era într-o asemenea măsură dominată de gigantismul lui Isaac Newton, iar marele savant era la rândul lui atât de îndatorat empirismului și inducției, încât celebrele sale maxime metodologice (“Legile trebuie derivate din fapte prin inducție”), au dat câștig de cauză

ideii conform căreia legile naturii au fost descoperite printr-o muncă sistematică de adunare și generalizare a datelor rezultate din observație și experiment, adică prin aplicarea metodei baconiene.

În Franța deasemenea s-a dus o aprigă luptă între cartezieni și newtonieni. Lupta s-a încheiat la mijlocul secolului cu victoria newtonienilor, iar deznodământul ei a fost interpretat drept o mare victorie a concepției empiriste aplicată în cunoaștere. Inepuizabilul Voltaire s-a dovedit a fi nu doar cel mai faimos newtonian de pe continent, ci și apologetul lui Locke. După el, Newton ar fi creat știința naturii eliberând-o de spiritul de sistem, iar Locke, procedând într-un mod asemănător, ar fi realizat pentru prima dată o știință a intelectului omenesc. Desigur, concede Mircea Flonta, semnatarul studiului introductiv la cartea “Cercetare asupra intelectului omenesc”, asocierea lui Newton cu Locke poate să surprindă astăzi, însă la acea vreme părea un lucru obișnuit. Un argument în plus în acest sens vine din partea lui d’Alembert, în opinia căruia Locke este creatorul filosofiei științifice și este așezat pe același plan cu Newton, creatorul fizicii științifice.

În ceea ce privește atmosfera religioasă din acea vreme, trebuie menționată confruntarea dintre deiști și teiști, respectiv dintre susținătorii religiei naturale și cei ai religiei revelate. Deismul, reprezentat de iluștri newtonieni (Clarke în Anglia, respectiv Voltaire și d’Alembert în Franța), urmărea să înlocuiască Dumnezeu puternic și activ al lui Newton cu un Dumnezeu “leneș”, care după ce a creat universul mecanicist cu legile sale, nu mai are nimic de făcut.

Evident că Hume nu a stat cu mâinile în sân în timpul acestor confruntări, ci critica sa a îmbrățișat o largă paletă de manifestări ale credinței, de la superstițiile populare până la dogmele revelate.

*

După schițarea acestui dublu cadru – unul al cugetării filosofice în ansamblul ei, celălalt un cadru de epocă -, să vedem mai în detaliu cine a fost David Hume și ce operă ne-a lăsat.

S-a născut pe 16 aprilie 1711 la Edinburg, unde părinții lui se aflau în treacăt. Locuința lor era la Ninewells, comitatul Berwick, unde aveau o mică proprietate. Tatăl său făcea parte din nobilimea scoțiană, iar mama – așa cum ne-o prezintă filosoful în *Autobiografia* sa – era o

femeie distinsă și plină de iubire pentru copiii săi.

Nu se știe cu exactitate ce studii a făcut după ce în 1723 a intrat la Universitatea din Edinburg. Totuși, din scrisorile adresate prietenilor, se poate deduce că în acești primi ani ai tinereții a trebuit să citească mult și să gândească încă și mai mult. Încercarea familiei de a-l face să urmeze dreptul nu a dat rezultate, căci David, fire meditativă și speculativă, îi “devora” pe ascuns pe Cicero și Vergiliu. Însă căutările infructuoase de-a stabili adevărul în filosofie îi provoacă o atare dezamăgire, încât P.P.Negulescu nu ezită să pomenească de începutul crizei sale sufletești.

Într-o asemenea stare de spirit, David Hume cedează la stăruințele familiei și acceptă să intre în viața activă, mai exact în slujba unui negustor bogat din Bristol. Dar noul fel de viață nu era pe potriva lui, așa că după câteva luni David îl părăsește pe negustor, iar el pleacă în Franța pentru a-și continua studiile. În timpul șederii în Franța, el concepe lucrarea intitulată *Tratat asupra naturii omenești*

. Însă

Tratatul

a fost primit cu foarte multă răceală, fapt care l-a făcut pe autor să afirme că prima sa operă “s-a născut moartă”.

De ceva succes au avut parte *Încercările morale și politice*, o colecție de studii publicate la Edinburg în anii 1741-1742. Dar cum Hume se arătase în aceste scrieri a fi un cugetător mult prea îndrăzneț pentru tabuurile morale ale vremii, încercările prietenilor ce vroiau să-i procure o catedră de filosofie morală la Universitatea din Edinburg, au eșuat. La vârsta de 37 de ani (1748),

adică în perioada când l-a însoțit la Turin pe generalul Saint-Clair, Hume a elaborat

Cercetare asupra intelectului omenesc

, aceasta fiind considerată opera sa fundamentală.

Apoi se retrage la Ninewells, unde pregătește operele sale cele mai izbutite în privința formei și a stilului: *Cercetările asupra principiilor moralei* au apărut în anul 1751, dar au fost primite cu indiferență, în schimb

Discursurile politice (1752) au cunoscut un succes colosal. Traduse în limba franceză încă din anul următor, *Discursurile*

au fost citite cu mult interes în Franța și au exercitat o mare influență asupra economiștilor francezi din secolul al XVIII-lea. Dar, ne înștiințează P.P.Negulescu cu exemplara probitate științifică ce-i caracterizează întreaga operă, influența s-a exercitat “nu numai asupra economiștilor francezi, ci și asupra lui Adam Smith însuși, a cărui operă fundamentală,

Bogăția națiunilor

, a apărut de-abia după 24 de ani, în 1776". Deci, completează gânditorul român, "din punct de vedere cronologic cel puțin,

Discursurile politice

ale lui Hume cuprind cea dintâi expunere a principiilor economiei politice ca știință".

Anul 1752 înseamnă o altă schimbare în viața filosofului, acesta fiind anul în care el acceptă însărcinarea de bibliotecar a baronului din Edinburg. Cum retribuiția oferită de baron era destul de mică, nu-i greu de priceput că ceea ce l-a convins să accepte postul a fost atrăgătoarea idee de-a avea la dispoziție o vastă bibliotecă. Și a profitat atât de bine de șansa ce i s-a oferit, încât în anul 1754 el publică primul volum din *Istoria Angliei*. Noua carte nu a trecut neobservată, ci a creat o oarecare vâlvă în jurul ei, din pricina modului îndrăzneț în care autorul a prezentat domnia regelui Carol I.

Celelalte cinci volume din *Istoria Angliei* au apărut până în anul 1762, și tot atunci faima lui Hume atinge apogeul. Între timp, mai exact în anul 1757, scoate "Istoria naturală a religiei", operă care, asemenea altora, i-a atras nenumărate critici și dușmăni din partea compatrioților săi cu pretenții de dretcredincioși. Se pare că această atmosferă înveninată din jurul său l-a determinat în anul 1763 să primească oferta lordului Hertford de a-l însoți în Franța în calitate de secretar de ambasadă. Căci, notează el într-o scrisoare, "lordul Hertford are o asemenea reputație de om dretcredincios, încât faptul de a fi ales de el este pentru mine un fel de reabilitare".

Ultima funcție publică deținută de David Hume a fost cea de subsecretar de stat la Ministerul Afacerilor Străine în perioada 1767-1769, după care s-a retras definitiv la Edinburg, hotărât să-și petreacă bătrânețea doar în tovărășia câtorva dintre prietenii săi intimi. A urmat însă boala necruțătoare și apoi moartea pe 25 august 1776. Ultima dorință a lui David Hume a fost ca pe piatra lui de mormânt să fie inscripționate următoarele cuvinte: "David Hume, născut în 1711, mort în 1776, lăsând posterității sarcina de a adăuga restul".

Și după cum se va vedea în continuare, în pofida contestării integrității sale intelectuale și morale de către cercurile clericale ale vremii, posteritatea și-a luat în serios misiunea de-a adăuga restul, fapt care a făcut din David Hume nu doar cel mai original gânditor englez, ci și primul filosof pozitivist, respectiv precursorul filosofiei critice a cunoașterii, lucru recunoscut de însuși Immanuel Kant.

2. Diversitatea însușirilor – unitatea operei umane

Când vorbim de diversitatea însușirilor, trebuie să avem în vedere nu doar varietatea speciilor intelectuale pe care David Hume le-a abordat cu competență și măiestrie (filosofie, eseistică, istorie, politică, religie, economie), ci pentru tema în dezbateră, trebuie să ne concentrăm atenția asupra acelor însușiri care învederează filosoful pursânge, așa cum răzbat ele din *Cercetare asupra intelectului omenesc*, și anume: criticismul, empirismul, teoria cauzalității, scepticismul.

Să le luăm pe rând, căci din analiza lor temeinică vor rezulta atât plusurile cât și minusurile a acestui filosof mai degrabă perspicace decât sistematic, mai degrabă analitic decât sintetic, mai degrabă hotărât și îndrăzneț decât metodic și riguros.

a) Criticismul

Din capul locului vreau să precizez că am apelat la acest concept nu în sensul pe care i l-a atribuit I.Kant, ci pentru înțelesul său de izvor al cunoașterii prin experiență. Ei bine, în privința asta Hume este cât se poate de categoric, căci în &25 din *Cercetare* el afirmă că “toate legile naturii și toate acțiunile corpurilor, fără excepție, sunt cunoscute numai din experiență”! Iar puțin mai încolo (&33), unde discută raportul cauză-efect, opinia lui despre progresul prin experiență este cât se poate de limpede pentru chestiunea în discuție: “Este sigur că cei mai neștiutori și mărginiți țărani – ba chiar copiii mici și animalele lipsite de rațiune – progresează prin experiență și învață calitățile obiectelor naturale, observând efectele care rezultă din ele”.

Criticismul mai are înțelesul de critică exagerată sau chiar rău intenționată. Evident, critica umană nu a fost nici exagerată și nici rău intenționată, ci dimpotrivă necesară și bine alcătuită, dacă luăm aminte la ura cu care, de regulă, cei vizați de șfichiul ei, înțelegeau să-i răspundă autorului. Ori, e cât se poate de clar că nu aceasta-i starea de spirit ce se cuvine unor

oameni preocupați până la obsesie de statornicirea adevărului. De unde tragem concluzia că respectivii nu aveau nici în clin nici în mănecă cu înțelepciunea, de îndată ce ei au reacționat cu atâta ferocitate împotriva a ceea ce în ochii unora lor apărea drept o minciună sfruntată, în timp ce altora li se părea a fi un adevăr incontestabil. Căci, este de părere Socrate, nu trebuie să ne simțim deranjați nici de adevăr, nici de minciună: De adevăr fiindcă este adevăr, și – se știe – în fața adevărului trebuie să ne înclinăm cu toții, iar de minciună nici pe-atâta, tocmai pentru că este minciună...

Critica lui Hume n-a ezitat să se îndrepte până și împotriva lui Locke, despre care avea să afirme că nu a fost consecvent cu principiul empirismului atunci când a sugerat că noi ne formăm ideea de forță printr-un *raționament care pornește de la datele experienței* (subl. mea, G.P.). De unde atacul devastator al lui Hume împotriva inconsecvenței marelui pontif al empirismului: “Nici un raționament nu ne poate da vreodată o idee nouă, simplă și originală, așa cum mărturisește însuși acest filosof”!

În ceea ce-l privește pe George Berkeley, al cărui solipsism nu era înzestrat nici pe departe cu darul convingerii, critica humeană a ajuns să cunoască accente de-a dreptul caustice atunci când ea este îndreptată împotriva argumentelor întrebuițate de acest “foarte ingenios autor”, și asta întrucât argumentele episcopului filosof nu doar că sunt în întregime sceptice, ci ele, după părerea lui Hume, “formează cele mai bune lecții de scepticism care pot fi găsite fie printre autorii antici, fie printre moderni, fără a-l excepta pe Bayle”. De aici până la nostimadă nu mai este nici măcar un pas, dacă avem în vedere faptul că Berkeley notează pe pagina sa de titlu (“și fără îndoială cu mult adevăr”, nu se poate abține Hume să nu completeze cu evidentă ironie), cum că “a scris cartea împotriva scepticilor, ca și împotriva ateilor și a liberalilor cugetători”. Rezultatul este, ne face cunoscut filosoful nostru rebel și bătaios, “că toate argumentele sale, deși altfel bine intenționate, sunt de fapt de natură sceptică, ceea ce rezultă din faptul că *ele nu admit nici un răspuns și nu produc nici o convingere*” (subl. autorului, G.P.), iar concluzia humeană nu poate decât să fie în deplină concordanță cu tonul general al opiniilor sale vizavi de filosofia prelatului: “Singurul lor efect este că produc acea uluire, nehotărâre și confuzie momentană, care sunt rezultatul scepticismului”!

Însă după cum deja am aflat din paginile anterioare, critica humeană se dezlănțuie cu adevărat împotriva religiei, mai exact împotriva superstițiilor, miracolelor și minunilor, precum și împotriva zelului bigot “de care vremea noastră este atât de năpădită”, aceste opinii tranșante fiindu-ne înfățișate de autor în secțiunile a X-a și a XI-a din *Cercetare asupra intelectului omenesc*

Da, ne informează Hume, punem preț pe relatările martorilor și ale istoricilor. Dar nu la fel

stau lucrurile în cazul miraculosului și supranaturalului, pentru că “o minune este o încălcare a legilor naturii”. (*Cercetare*, &90.) Apoi, se cunoaște prea bine “puternica înclinație a omenirii către extraordinar și uimitor”, după cum s-a observat că “ele sunt mai răspândite în rândul națiunilor neștiutoare și barbare”.

Este ușor de priceput că până și în interiorul acestor națiuni vor exista poziții diferite vizavi de minuni și miracole: înțeleptul va adopta o atitudine sceptică față de ele, negliobii se vor dovedi harnici în răspândirea șarlataniei, în vreme ce gloata va primi cu lăcomie și fără nici o cercetare, “orice încântă superstiția și încurajează uimirea”.

Opinii la fel de originale, însă mult mai curajoase avansează David Hume în legătură cu Divinitatea și păcatul. Cum putem cunoaște Divinitatea? se întrebă filosoful. Numai prin experiență, răspunde el, întrucât Divinitatea este o ființă unică în Univers, care ni se face cunoscută prin creațiile sale. Numai că, opinează în continuare filosoful, tot aici stăruie sursa greșelii noastre asupra acestui subiect și a libertății pe care ne-o permitem de a formula ipoteze, și ea constă în aceea că “ne considerăm nemărturisit pe noi înșine ca fiind în locul Ființei Supreme și tragem concluzia că, în orice împrejurare, ea va avea aceeași comportare pe care noi înșine, în situația ei, am fi îmbrățișat-o ca rezonabilă și demnă de dorit”. (*Cercetare*, &113.)

În legătură cu existența păcatului și a răului moral și fizic, critica humeană se îndreaptă nu doar împotriva stoicilor, care au pledat pentru resemnarea individului în fața destinului inexorabil, ci și împotriva acelor filosofi care leagă acțiunile omenești de Divinitate printr-o necesitate ce se confundă cu fatalitatea.

Însă absolvirea omului de orice responsabilitate morală ar pune Divinitatea într-o situație extrem de delicată, nu atât pentru ea, cât mai ales pentru noi oamenii și pentru încrederea cu care o investim, situație pe care gânditorul ne-o înfățișează cu multă subtilitate logică: Ori acțiunile omenești nu pot fi niciodată criminale pentru a nu intra în contradicție cu perfecțiunea nemărginită a acelei Ființe atotbune din care ele sunt derivate, ori în caz contrar, se admit acțiunile criminale ale oamenilor, dar atunci trebuie retras Divinității atributul perfecțiunii, și astfel ea devine “autoarea vinovăției și josniciei morale a tuturor creațiilor sale”. Indiscutabil că a

culpabiliza Divinitatea de întreaga josnicie morală a creațiilor sale este un nonsens, prin urmare, conchide Hume, sarcina de-a împăca libertatea de alegere și contingența acțiunilor omenești cu Providența, se dovedește peste puterile filosofiei. De unde recomandarea stăruitoare a acestuia ca filosofia să părăsească “un ținut atât de plin de obscurități și perplexități” și cu toată modestia ce i se potrivește, să se întoarcă la “examinarea vieții obișnuite”. (*Cercetare*, &81.)

După cum deja ne-am dat seama, în pofida precauțiilor pe care și le-a luat, filosoful a fost urmărit și condamnat de-a lungul întregii lui vieți ca dușman al religiei și moralității. Și în această chestiune nu putem să nu fim de acord cu Mircea Flonta, cum că dacă Hume ar fi fost supus al regelui Franței așa ca Voltaire, gânditorul de care îl apropie atâtea particularități atitudinale și de cugetare, atunci pesemne că ar fi trebuit să ia și el drumul exilului. Însă spre deosebire de Voltaire, “Hume a avut norocul să trăiască într-o țară cu un sistem politic și religios mai tolerant și mai liberal”.

Că a avut parte de adversari neîmblânziți, este iarăși un lucru bine știut. Unii dintre ei, anume cei ce făceau parte din școala scoțiană (Reid, Beattie, Oswald, Priestley), deci contemporani cu filosoful nostru, l-au acuzat că promovează o filosofie pur distructivă. Alții, așa ca Bertrand Russell, au făcut-o 200 de ani mai târziu, pe motiv că Hume ar fi ajuns “la concluzia dezastruoasă că din experiență și observație nu este nimic de învățat”.

Dar tot Hume a avut încă din timpul vieții admiratori și apărători de-un mare prestigiu intelectual, I.Kant fiind unul dintre aceștia. În “Prolegomene”, ilustrul filosof german a recunoscut că Hume este adevăratul precursor al filosofiei critice a cunoașterii. Dar numai un

precursor, s-a grăbit Kant să precizeze, fiindcă după opinia lui, soluția pe care Hume o dă problemei cunoașterii poartă “sigiliul neputinței și al resemnării”. Kant a apreciat nu doar

profundimea observațiilor analitice ale lui Hume, ci și calitățile stilistice ale scrierilor sale. Căci

iată ce scrie în *Prolegomene* (&2) despre însușirile filosofului scoțian: “Și astfel, acest spirit pătrunzător ar fi fost condus spre considerații asemănătoare cu cele pe care le formulez eu aici, doar că acestea ar fi câștigat nespuse de mult prin expunerea sa de-o inegalabilă frumusețe”. De altminteri, nu-i întâmplător faptul că Hume este filosoful cel mai des citat de Kant în

Prolegomenele sale.

Cu toate acestea, valoarea intrinsecă a filosofiei sale a fost cel mai de nădejde apărător al mult nedreptății lui David Hume. Și din nou timpul a arătat că el și numai el poate să judece cu dreptate adevărata valoare, care s-ar putea să nu fie înțeleasă din varii motive de către contemporanii autorului, ori s-ar putea să fie minimalizată ba chiar ignorată de unele dintre generațiile următoare, dar vine o vreme când ochii cunoscătorilor se vor aținti asupra ei cu bucurie și recunoștință, și astfel autorul va fi pe deplin răzbunat pentru toate nedreptățile și umilințele suferite. Căci, iată, ne înștiințează Mircea Flonta, în mult așteptatul proces de reevaluare s-a dat într-o asemenea măsură câștig de cauză operei filosofice a lui David Hume, încât acesta ocupă în enciclopedia filosofică de limba engleză din 1967, un loc mai important decât Locke, Leibniz, Hegel și chiar decât Aristotel, fiind întrecut doar de Platon și Kant!

b)Empirismul

Am văzut că din punct de vedere istoric, Hume se vedește a fi un continuator al direcției inductive inaugurată de Bacon la începutul secolului al XVII-lea și căreia John Locke îi dăduse o nouă temelie psihologică.

Întru totul convins de justetea postulatului fundamental al acestei metode, potrivit căruia toate cunoștințele noastre provin din experiență, totuși Hume a ajuns la alte concluzii decât predecesorii săi. Pentru că dacă Francis Bacon, primul susținător al metodei experimentale, era convins că prin ea vor putea fi explicate toate tainele Universului, iar omul va ajunge să stăpânească natura, Hume – dimpotrivă – după examinarea atentă a fundamentului acestei metode, ajunge la încredințarea că știința și filosofia sunt imposibile așa cum le concepe mintea omenească.

Concepția empiristă a lui Hume se bazează pe o dublă distincție:

a) Distincția dintre *impresii* și *idei*;

b) Distincția dintre *relații între idei* și *fapte*.

În &12 din *Cercetare*, Hume ne oferă explicații în legătură cu impresiile și ideile. Prin impresii trebuie să înțelegem toate trăirile noastre mai vii, pe care le avem când vedem, auzim, pipăim, urâm sau dorim, pe când ideile sunt trăiri mai puțin vii, de care devenim conștienți atunci când reflectăm asupra senzațiilor amintite mai sus. Prin ce diferă impresiile de idei? Prin aceea, ne spune Hume în paragraful următor, că “toate ideile noastre sau trăirile noastre mai slabe sunt reproduceri ale impresiilor noastre sau ale trăirilor noastre mai vii”.

Cât privește legitimitatea ideilor, Hume le declară legitime sau adevărate doar pe acele idei care derivă din experiența noastră și nu cuprind mai mult decât a putut să pună experiența în ele. Evident, sunt nelegitime sau false toate acele idei care nu derivă din experiență, respectiv acelea care ar putea să cuprindă mai mult decât ar putea să pună experiența în ele. În definitiv, cum stabilim dacă o idee este adevărată sau nu? Prin aceea că unei idei adevărate îi corespunde în afara noastră un obiect real, ce poate fi perceput cu simțurile. Ori, o știm cu toții, noi nu putem percepe decât ceea ce există, și niciodată nu vom putea percepe ceea ce nu există în afara noastră.

Mergând mai departe cu analiza, Hume împarte impresiile și ideile în două mari categorii: simple și complexe. Se subînțelege că sunt simple impresiile și ideile care nu pot fi descompuse prin analiză în alte elemente psihice. Așa este impresia de culoare roșie, de exemplu, ce ni se

formează atunci când privim un obiect roșu. Tot simplă este și ideea de culoare roșie, care

rezultă atunci când ne gândim la această culoare, însă fără să o vedem în realitate. Căci în concepția lui Hume, avem de-a face cu această legătură elementară dar absolut obligatorie: Dacă impresia este simplă, ideea la rândul ei trebuie să fie simplă!

În mod analog, dintr-o impresie complexă (de pildă cea de trandafir), ia naștere în mintea noastră ideea complexă de trandafir. Cu completarea că prin analiză, atât impresia complexă cât și ideea complexă pot fi descompuse în impresii simple (impresii de senzație și de reflecție), respectiv în idei simple.

Iată, așadar, în ce constă distincția introspectivă dintre procesele de ordin cognitiv, afectiv sau volițional și ideile pe care ni le formăm despre ele. Dar cum bine sesizează Mircea Flonta, "distincția dintre impresii și idei este neclară, greu de precizat și, prin urmare, vulnerabilă". Ca, de altminteri, orice distincție introspectivă. Dar acesta era spiritul epocii – cercetarea se limita la introspecție, iar David Hume n-avea cum să se abată de la regulă și să-și dea seama de fragilitatea acestei distincții, mai ales atunci când ea era menită să devină fundamentul edificiului său filosofic...

Urmând exemplul oferit de același Mircea Flonta, să notăm că distincția dintre impresii și idei ne este prezentată de Hume ca o distincție între două feluri de trăiri, în timp ce distincția dintre idei și fapte a fost formulată ca o distincție între două feluri de obiecte ale cunoașterii.

Dacă după părerea lui Hume, adevărul relațiilor dintre idei este stabilit fie prin intuiție, fie prin demonstrație, cunoașterea relațiilor dintre idei ține în exclusivitate de domeniul matematicii. Și asta pentru faptul că ideile matematice, cum ar fi bunăoară numerele sau figurile geometrice, sunt independente de experiență, deoarece ele nu au nici un corespondent în lumea impresiilor. Prin urmare, ele întotdeauna sunt "obiecte clare și bine determinate" și nu trebuie să satisfacă decât condiția de a putea fi gândite limpede și necontradictoriu. Asemenea considerente l-au determinat pe Hume să aprecieze matematica drept cunoașterea în adevăratul sens al

cuvântului, o cunoaștere care atinge precizia și certitudinea perfectă prin evidența rațională și prin operațiile efectuate de intelectul nostru.

La întrebarea cum putem afla câte ceva despre fapte și despre relațiile dintre ele, răspunsul filosofului nostru este același: numai prin experiență! Întrucât ideile despre fapte posedă grade diferite de certitudine, fără ca vreodată să poată atinge certitudinea absolută a cunoașterii matematice, putem spune că cunoașterea faptelor este doar probabilă.

Această distincție humeană dintre relații între idei și fapte, mai exact între adevărurile necesare și cele contingente, a fost apreciată ca fiind o anticipare a celebrei distincții dintre adevărurile analitice și cele sintetice, respectiv între științele formale și cele factuale. Și nu puțini sunt gânditorii și analiștii care cred că această distincție reprezintă cea mai prețioasă contribuție filosofică a lui David Hume. Dar, ne avertizează Mircea Flonta, nu trebuie să exagerăm contribuția filosofului scoțian, căci cronologic vorbind, distincția a fost formulată înaintea lui de către Leibniz în "Noile eseuri asupra intelectului omenească", o lucrare scrisă înainte de nașterea lui Hume, însă publicată după apariția scrierilor de filosofie teoretică ale acestuia.

Să mai precizăm că analiza filosofică întreprinsă de Hume este eminentă genetică sau psihologică, căci el a urmărit cu mult mai mare consecvență decât Locke explicația psihologică a cunoașterii și a tuturor instituțiilor omenești, și că – așa cum cu justețe remarcă M. Flonta – "explicația genetică a ideilor se întemeiază la Hume pe un asociaționism de inspirație atomistă: ideile simple iau naștere din impresii, iar ideile complexe din idei simple".

Cât privește asocierea ideilor în imaginație, despre care David Hume avea să spună că este cea mai originală idee a filosofiei sale teoretice, să notăm că ea are loc în conformitate cu cele trei principii enunțate de gânditorul scoțian: asemănarea ideilor, contiguitatea lor în timp și spațiu și raportul de la cauză la efect.

c) Teoria cauzalității

Înainte de-a trece la ideea complexă a cauzalității și la teoria ei humeană, despre care s-a scris o întreagă literatură, să vedem în prealabil ce explicație oferă gânditorul scoțian izvorului de căpetenie al erorilor din mintea umană. Iar punctul cel mai convenabil de purcedere în acest demers este aserțiunea lui Hume că "ideile simple sunt întotdeauna copiile impresiilor simple". Dar dacă ideile simple nu pot exista decât numai ca și copii ale impresiilor simple, nu la fel stau lucrurile cu ideile complexe, care chiar și atunci când nu sunt copiile unor impresii complexe reale, ele totuși sunt alcătuite din idei simple, acestea fiind copiile unor impresii simple și reale. Iar pe baza celor trei principii de asociere a ideilor din imaginație, principii despre care am vorbit mai sus, ideile simple dobândite prin simțuri din lumea exterioară se combină între ele în raporturi mai mult sau mai puțin diferite de cele reale.

În felul acesta, este de părere Hume, în mintea noastră se formează o serie de idei complexe, care nu sunt copiile exacte ale unor impresii complexe corespunzătoare, cum ar fi, bunăoară, ideile fantastice din mitologie, basme și legendele religioase: centaur, zmeu, înger etc. Dar, continuă gânditorul nostru, această combinare a ideilor simple în raporturi diferite de cele reale, merge mai departe și generează o sumă de idei extrem de grave, de îndată ce ele falsifică activitatea noastră intelectuală din știință și filosofie.

Odată descoperit izvorul erorilor umane, leacul – ne asigură Hume – este foarte simplu, și el constă în depistarea și întrebuițarea doar a ideilor adevărate de către oameni. Din paginile anterioare deja se știe cum poate fi recunoscută o idee adevărată: Este acea idee care îi corespunde un obiect real, respectiv copia exactă a unei impresii reale. Am arătat, deasemenea, că sunt legitime sau adevărate doar acele idei care derivă din experiență. La întrebarea cum recunoaștem aceste idei, Hume ne răspunde că n-avem cum să ne înșelăm,

Întrucât ele sunt copiile exacte ale unor impresii corespunzătoare.

Am arătat la începutul acestui paragraf că ideea cauzalității este o idee complexă. Într-adevăr, ne învață gânditorul scoțian, așa cum o avem și cum este ea admisă în știință, ideea cauzalității se compune din trei idei simple: ideea succesiunii, ideea constanței acestei succesiuni și ideea activității eficiente. Dar din cele trei idei simple, zice Hume, numai prima este adevărată, întrucât numai ea este copia unei impresii simple și reale. Celelalte două sunt produse de mintea noastră, sub acțiunea acelei iluzii care ne face adesea să confundăm necesitățile subiective ale minții cu necesitățile obiective ale naturii. Deci, dacă nu toate ideile simple ce o alcătuiesc sunt copiile exacte ale unor impresii reale, iată că raționamentul anterior ne obligă să considerăm ideea cauzalității ca fiind nelegitimă!

Totuși, cum se formează această idee în mintea noastră și ce ne îndeamnă să spunem despre ea că este adevărată? Se formează, ne înștiințează Hume, prin asociația impresiilor care se repetă în experiența noastră, căci această asociație de impresii duce la o asociație de idei. Ori, asociația de idei produce deprinderea noastră de a gândi întotdeauna împreună ideile asociate, iar respectiva deprindere subiectivă face ca obiectele reale la care se raportează ideile în cauză, să ne apară totdeauna ca fiind legate împreună.

Vedem, așadar, că necesității subiective de a gândi împreună ideile asociate, nu-i corespunde o legătură necesară între fenomenele obiective. Dar cu toate că necesitatea obiectivă este doar presupusă și pur imaginară, noi admitem să o numim *cauzalitate*, în virtutea raportului dintre cauză și efect, adică în virtutea faptului că dacă fenomenul A îl produce pe B, noi ne închipuim că A este urmat întotdeauna de B.

De unde concluzia lui David Hume: Cauzalitatea nu există în mod obiectiv! Dar o asemenea concluzie duce la paralizia totală a filosofiei și științei. Căci, așa cum just subliniază P.P.Negulescu, “universalitatea unei legi sau a unui raport între două fenomene, nu se poate ntemeia decât pe principiul cauzalității”. Ori, negând caracterul obiectiv al cauzalității, Hume

neagă obiectivitatea științei, prin urmare chiar orizonturile filosofiei se îngustează atât de mult încât devine imposibilă practicarea ei.

Dispus la anumite concesii în ceea ce-l privește pe David Hume, întrucât vede în el un

admirator al științei newtoniene, totuși, Mircea Flonta nu poate să treacă cu vederea gravele neajunsuri de care se face vinovată teoria humeană a cauzalității, căreia îi evidențiază cea de-a doua față, “cea antiteoretică, și în această ipostază ea nu mai poate fi armonizată cu forma cea mai dezvoltată a cunoașterii științifice.”

d)Scepticismul

Ca în atâtea alte direcții, nici în ceea ce privește scepticismul lui David Hume, filosofii și comentarii n-au ajuns la o totală convergență de opinii. Pentru P.P.Negulescu, de exemplu, scepticismul gânditorului scoțian este de-a dreptul notoriu. “Cu Hume”, ne spune el, “direcția inductivă ajunge la un scepticism absolut”, iar metoda inductivă “devine imposibilă în lipsa cauzalității”. Iar concluzia gânditorului român nu putea să fie decât una pe măsură: “Cu acest scepticism se sfârșește filosofia modernă”, așa cum tot prin scepticism s-au încheiat alte două mari perioade din istoria filosofiei: filosofia veche și cea medievală.

Mircea Flonta, în schimb, ezită să se pronunțe tranșant în această chestiune. Prudent, el preferă ba “să scoată la înaintare” opinia lui Norman Kemp Smith, după care (în cartea *Filosofia lui David Hume* apărută în 1941) concepțiile gânditorului scoțian sunt mai degrabă naturaliste decât sceptice, ba recurge la formulări vagi, unde scepticismul lui Hume este văzut ca o fuziune între “o concepție și o atitudine, o teorie despre cunoaștere și o raportare puternic colorată afectiv la viață și la valorile ei”, ba se apropie pieziș de fondul problemei, și în această variantă ni se spune ce

Înseamnă în primul rând (!) scepticismul lui Hume: "Limitarea cercetărilor noastre la subiecte care sunt mai potrivite cu capacitățile înguste ale intelectului omenesc".

De fapt, dacă e să fim riguroși, atunci avem datoria să precizăm că în &130 din *Cercetare*, David Hume califică limitarea cercetărilor noastre despre care este vorba mai sus, drept "o altă specie de *scepticism moderat*"

(subl. mea, G.P.). "El poate fi de folos omenirii", ne spune autorul, deoarece "poate fi rezultatul firesc al îndoielilor și considerentelor pyrrhoniene".

De ce o altă specie de scepticism moderat? Deoarece tot Hume ne spune la începutul paragrafului anterior că "există și un scepticism moderat sau o filosofie academică, care poate fi în același timp durabilă și folositoare, și care poate fi, în parte, rezultatul acestui pyrrhonism sau scepticism excesiv"...

De aici putem desprinde două concluzii:

1) Critica lui Hume îndreptată împotriva pyrrhonismului, o concepție filosofică de-a dreptul ostilă vieții, din pricina recomandărilor ei de-a urmări fericirea supremă cu ajutorul impasibilității și a abținerii de la orice afirmații, adică o concepție aflată în flagrantă contradicție cu natura noastră ce ne împinge spre acțiune și cercetare;

2) Acceptarea ba chiar recomandarea de către David Hume a scepticismului moderat, acest veritabil barometru "al capacității înguste a intelectului omenesc".

*

După ce am trecut în revistă filosofia lui David neoplatonicul și pe cea a lui David Hume, merită să ne întrebăm: Există vreo asemănare între cele două filosofii situate la o distanță în timp de mai bine de o mie de ani, sau toată asemănarea se rezumă la numele cu rezonanțe biblice ce-l poartă cei doi gânditori?

Sigur că există, nu asemănare ci asemănări, după cum se descoperă asemănări nu doar între spațiile reprezentative ale culturii umane, ci și între momentele semnificative ale cugetării umane. Căci din totdeauna omul a fost aceeași ființă simțitoare și iscoditoare, și n-avem nici un motiv să ne îndoim că tot așa va rămâne cât timp va viețui pe acest Pământ, în pofida asaltului tuturor acelor născociri tehnice, care intenționează să-l transforme într-un butuc uns cu mierea

prosperității și a satisfacțiilor tot mai îndoielnice.

Toate aceste asemănări sunt jaloane pe magistrala spiritualității umane, unde cei înzestrați cu har, modestie și simplitate, au marele privilegiu de-a depăși marginile atotomenescului pe urmele Omului!

Iată de ce nu putem să nu fim de acord cu David Hume, atunci când acesta descrie istoria umană cu formele sale sui-generis de conexiuni, respectiv cu uniformitatea acțiunilor omenești și cu diversitatea caracterelor: "Oamenii se aseamănă atât de mult în toate timpurile și lucrurile, încât istoria nu ne spune nimic nou sau neobișnuit în această privință. Principalul folos pe care-l putem trage din ea este doar de a descoperi principiile constante și universale ale naturii omenești..." (*Cercetare*, & 65.)

În calitate de filosofi sau de căutători ai principiilor constante și universale ale cugetării omenești, amândoi Davizii noștri au făcut-o cu atâta iscusință, încât generațiile care le-au urmat, au fost nevoite să-și revizuiască din temelie părerile despre ei și operelor lor, cu deosebire în ceea ce-l privește pe Hume, pentru că altminteri riscau să comită un sacrilegiu prin perturbarea fluxului universal al culturii și spiritualității.

Prin ce se mai aseamănă cei doi Davizi? Prin frumusețea stilului și claritatea ideilor expuse, prin intensa preocupare îndreptată spre analiza minuțioasă, demonstrația clară și definiția precisă, în general prin refuzul constrângerilor dogmatice și exemplarul umanism ilustrat în operele realizate.

George Petrovai: Introducere în filosofia lui David Hume

Scris de George Petrovai

Marti, 27 Decembrie 2011 22:44 - Ultima actualizare Miercuri, 28 Decembrie 2011 00:28

Este adevărat că ei se deosebesc prin aceea că David neoplatonicul a fost preocupat mai mult de comentariu decât de căutare, pe când David Hume merge cu căutările până la totalul impas al metodei inductive. Dar faptul acesta din nou îi apropie, căci urmele influenței lui David “armeanul” se regăsesc în opera lui Teophil Coridaleu, adică circa 1000 de ani mai târziu, după cum fecunda influență a lui David Hume o regăsim în filosofia contemporană.